

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО МАЙЧИН РОМСКИ ЕЗИК

ЗА

ЗАДЪЛЖИТЕЛНО ИЗБИРАЕМА ПОДГОТОВКА

за 5-8 клас

(ПРОГРАМАТА МОЖЕ ДА СЕ ИЗПОЛЗВА И ЗА СВОБОДНО ИЗБИРАЕМА ПОДГОТОВКА ПРИ СПАЗВАНЕ НА ЛОГИЧЕСКАТА СТРУКТУРА)

I. ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ

Опознаването на спецификите на собствения език, бит и културата, мотивира учениците роми за по-ефективно участие в учебно-възпитателния процес. Преодоляването на езиковата бариера, наложена от недостатъчната степен на владеене на официалния книжовен български език, налага ползването на синхронен превод от български на ромски и обратно като осъзната необходимост за успешни образователно – възпитателни взаимодействия с учениците.

Обучението по майчин ромски език, улеснява общуването на ромските ученици на български език, предполага оптимизиране на процесите на преподаване и учене, като ги поставя в центъра на обучение. Придобиват се комуникативни умения и стратегии, за учене в интерактивна учебна среда. Постига се рефлексивност, която им дава възможност да постигнат увереност в общуването в класната стая и ясното усещане за позитивно взаимодействие и сътрудничество в билингвална езикова среда.

Новите реалности в Европа и света изискват младите хора в България да придобият знания и умения, които ще спомогнат за тяхната успешна реализация като активни членове на световната общност.

Владеенето на майчин език е от първостепенна важност днес в контекста на интензивна глобализация във всички сфери на социалния, икономическия и културен живот. От изключително значение е учениците да се подготвят да учат и се развиват самостоятелно, да прилагат в практиката придобитите в училище знания и умения, да работят ефективно в екип, да участват в международни проекти, да изразяват идеи и отстояват позиции при общуване с представители на други култури и езикови общности. Главната цел на учебните програми е да се очертаят насоките на обучението по ромски език за съответния клас. Те спомагат за интегрирането на обучението по ромски език в общата учебна програма, съдействайки за цялостното развитие на учениците, за обогатяване на общата им култура и изграждане на подходящи модели на социално поведение в ситуации на межкултурно общуване.

Настоящата програма е предназначена за учениците от *пети, шести, седми и осми* клас на основната образователна степен в българското училище, които са изучавали ромски език в началния етап на тяхното образование. Конкретната цел е да гарантира изграждане на комуникативните умения в ПРОГИМНАЗИАЛНИЯ ЕТАП, съгласно рамковите изисквания за учебна програма по майчин език.

Учебната програма по майчин ромски език се реализира чрез:

- Учебното време за ЗИП и СИП, съгласно действащите нормативни актове в системата на народната просвета.

Програмата е съобразена с психологическата и социална характеристика на учениците от тази възрастова група. Обучението по ромски език е тясно свързано с обучението по български език. Комуникативните умения и стратегии, изградени по български език, служат за опора в учебния процес. Друга важна опора са междупредметните връзки, които позволяват на учениците да се развиват комплексно, като разширяват общата си езикова култура чрез интегриране на придобитите специални знания и умения.

II. ЦЕЛИ НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА ПО РОМСКИ ЕЗИК

Настоящата учебна програма свързва тясно езиковите задачи в обучението по ромски език през прогимназиалния етап с общата образователна цел за формиране на личността на ученика в контекста на българския език и култура. Придобиването на езикови знания и умения по ромски език, както и създаването на необходимите навици и стратегии на учене ще спомогне учениците да:

- придобият интерес и положително отношение към изучаването на ромския език и културата на ромската общност, носител на езика;

- формират умения за общуване в ограничен кръг комуникативни ситуации;
- формират елементарни умения за четене и слушане на базата на наличните умения придобити в началния етап (2- 4 клас);
- усвоят техниката на четене и писане на ромски език;
- доизграждат положените основите на граматичната система на ромския език;
- развият умения за създаване на връзки с българския език и останалите учебни предмети;
- контролират своите постижения и да изпитат радост и удовлетворение от постигнатите резултати.

Структурата на програмата дава възможност на учители, родители и автори да се ориентират лесно в учебното съдържание и очакваните резултати. Тя позволява постигнатите резултати да се оценяват обективно според зададените образователни стандарти за учебно съдържание по майчин език и конкретизирани в нея. За улеснение, учебната програма е представена в табличен вид.

Програмата конкретизира резултатите, които се очаква учениците да постигнат в края на пети, шести, седми и осми клас по всяко едно от четирите основни умения, като се определят основните тематични области и конкретни теми към тях, чрез които те ще бъдат постигнати.

Програмата представя функционално граматичните категории, контекста, в който те ще се изучават, и дейностите, чрез които учениците ще постигнат очакваните резултати. Важно място се отделя и на интегрирането на обучението по ромски език в общата образователна и учебно-възпитателна училищна програма и осъществяването на връзките между останалите учебни предметите.

Изучаването на ромски език не само ползва знания и умения от други учебни предмети, но от своя страна ги подпомага и обогатява, а също така създава условия за формиране на стабилна ценностна система и адекватно социално поведение.

III. ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ			IV. УЧЕБНО СЪДЪРЖАНИЕ		
1	2	3	4	5	6
Ядра на учебно съдържание	Очаквани резултати на ниво учебна програма	Очаквани резултати по теми	Основни и нови понятия (по теми)	Контекст и дейности	Междупредметни връзки
С Л У Ш А Н Е	<p>Ученикът може да:</p> <ul style="list-style-type: none"> • разпознава в речта изучени изрази като свързва слухов и зрителен образ и се ориентира в основните интонационни модели. <p>• разбира кратки въпроси, лесни инструкции на учителя, както и реплики, свързани с изучавания материал, когато се говори бавно, ясно и отсечено.</p> <p>• разбира общия смисъл на кратки текстове на позната тематика.</p> <p>• разбира информация от текстове, прочетени с бавно темпо, ясна дикция и стандартно произношение.</p>	<p>Учениците придобиват езикови знания и речеви умения в следните тематични области:</p> <p>МОЯТ СВЯТ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Това съм аз • Моето семейство • Моят стая и неща • Моят дневен режим <p>СВЕТЪТ ОКОЛО МЕН</p> <ul style="list-style-type: none"> • Училище • Родно място • Държави и народи • Природа • Време <p>СВЕТЪТ ВЪТРЕ В МЕН</p> <ul style="list-style-type: none"> • Спорт и здраве • Забавления и интереси • Моите предпочитания 	<p>Учениците усвояват следните езикови и понятийни знания и речеви умения:</p> <p>ФОНЕТИКО – ФОНОЛОГИЧЕСКИ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Звукове и фонологични модели • Ударение • Основни интонационни модели <p>ГРАМАТИЧЕСКИ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Местоимения Лични Въпросителни Показателни Притежателни • Съществително име Вид и число Притежание Членуване Количествено определяне 	<p>На учениците се дава възможност да:</p> <ul style="list-style-type: none"> • усвояват ромския език чрез: нагледен материал, в приятна обстано-вка, в която звучи ромска реч • извършват дейности, които предразполагат за самостоятелна работа и в екип в дух на толерантност • четат текстове • слушат и предават информация на съучениците си, получена от различни информационни източници ?радио, телевизия, кино, интернет и др./. 	<p>Връзката с другите културно - образователни области, включени в учебната програма, е постоянна и се осъществява чрез</p> <ul style="list-style-type: none"> • заимстване на теми от други предмети • заимстване на умения и стратегии за учене <p>Връзки в областта на уменията:</p> <p>Български език и литература</p> <ul style="list-style-type: none"> • използване на рима и ритъм на стихотворна реч • умения за пряко общуване • речев етикет

1	2	3	4	5	6
Ч Е Т Е Н Е	<ul style="list-style-type: none"> • чете на глас текстовете от учебника с произношение и интонация, които не пречат на разбирането. • разбира несложни инструкции, указания и обяснения в учебника с помощ на учителя. • разбира общия смисъл на кратки, несложни текстове, като свързва текста с илюстрациите към него. • открива подробности в кратки, несложни текстове на подходящи за възрастта теми, написани с учебна цел, като използва визуални опори. • ползва с помощта на учителя, някои основни стратегии за разбиране при четене, например езикова догадка, търсене на ключови думи, или интернационална лексика. 	<p>СВЕТЪТ НА МОЕТО ВЪОБРАЖЕНИЕ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Любими герои • Космос <p>Понятийни категории</p> <ul style="list-style-type: none"> • пространство и ориентация • предмет и действие • притежание • количество и качество • размер • цвят • наличие • време • неопределеност • отрицание • честота <p><i>Социокултурни знания</i></p> <p>Социокултурното съдържание се определя най-общо от изучаваната тематика, като учениците трябва да се запознаят с някои характерни особености на свои връстници в други страни, свързани с:</p> <ul style="list-style-type: none"> • географско разположение 	<ul style="list-style-type: none"> • Прилагателно име Качествени прилагателни • Числително име <p>Бройни</p> <ul style="list-style-type: none"> • Глагол <p>SIOM, ISI Модални: SHAJ, ASHTI, KAMLA PES Пълнозначни глаголи</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Време</i> сегашно • Наречие място време честота • Предлози време място посока • Изречение просто изречение - словоред - положително и отрицателно - въпросително и кратки отговори 	<p>На учениците трябва да се даде възможност да:</p> <ul style="list-style-type: none"> • пренася от обучението по официален език или изградят ново стратегии за учене и общуване на майчин език • се докоснат до оригинални източници на ромски език (чрез слушане и четене). 	<p>Математика</p> <ul style="list-style-type: none"> • пространствено ориентиране <p>Човекът и обществото</p> <ul style="list-style-type: none"> • осъзнаване разположението на континентите и океаните <p>Човекът и природата</p> <ul style="list-style-type: none"> • работа с план и карта • наблюдение на природни обекти <p>Музика</p> <ul style="list-style-type: none"> • създаване на усет за мелодия, хармония и динамика <p>Изкуство</p> <ul style="list-style-type: none"> • наблюдателност и въображение • ориентиране в пространството • изображение на природни картини

1	2	3	4	5	6
Г О В О Р Е Н Е	<ul style="list-style-type: none"> • задава и отговаря кратко на конкретни, просто и ясно формулирани въпроси по изучавани теми. • реагира адекватно на несложни инструкции в познати ситуации, съответстващи на възрастта. • представя накратко себе си, своите неща и близки по зададен модел. • говори с елементарни езикови средства и заучени цели фрази, с произношение и интонация, които не пречат на разбирането. • прилага ограничен кръг стратегии, включително и невербални, за преодоляване на комуникатив-ни проблеми и осъществяване. 	<ul style="list-style-type: none"> • националности • начин на живот, ежедневие • традиции и обичаи <p>Сфери на социално взаимодействие</p> <p>Учениците трябва да се научат да реагират адекватно в различна обстановка и ситуация на общуване:</p> <ul style="list-style-type: none"> • в клас • извън клас и да са способни да изпълняват различни социални роли в общуването: <p>събеседник в разговор с:</p> <ul style="list-style-type: none"> • учител • със съученици • по телефона 	<p>Повелително (наклонение)</p> <ul style="list-style-type: none"> • ЛЕКСИКА <p>Лексикални единици за активна употреба в клас;</p> <p>лексикални полета (например моите неща)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • използват свободно и с охота придобитите знания по езика за реално общуване за задоволяване на собствени комуникативни цели • задоволяват своята любознателност за други страни и култури и да се научат да приемат с разбиране и толерантност чуждото и различното • участват в училищни литературни конкурси със собствени разкази по преживяно и по въображение. 	<p>Домашен бит и техника</p> <ul style="list-style-type: none"> • сглобяване • моделиране • рецепти <p>Физическа култура и спорт</p> <ul style="list-style-type: none"> • игри и правила • екипност • хигиена <p>Връзки в областта на знанията:</p> <p>Български език и л-ра</p> <ul style="list-style-type: none"> • звуков и буквен състав на думата • интонация и пунктуация на изречението • просто изречение • стихотворения, анекдоти и гатанки

1	2	3	4	5	6
<p>П И С А Н Е</p>	<ul style="list-style-type: none"> • познава ромската азбука и прилага основните техники на писане на латиница/ кирилица. • пише думи и кратки фрази, като използва правопис и пунктуация, които не пречат на разбирането. • пише кратки инструкции за изработване на нещо по модел или картинка. • използва елементарни езикови средства и заучени типови фрази с правопис и пунктуация, които не затрудняват разбирането. 	<p>Комуникативни стратегии</p> <p>Важно е учениците да се научат правилно да прилагат различни компенсаторни стратегии при общуването, като:</p> <ul style="list-style-type: none"> • езика на тялото • международна лексика, навлязла в българския език. • нагледни средства • помощни езикови средства (картинен речник) 	<ul style="list-style-type: none"> • ПРАВОПИС <p>Графемно-фонемни съответствия</p> <p>Основни правописни правила</p> <ul style="list-style-type: none"> • РЕЧЕВИ УМЕНИЯ <p>В рамките на своите знания, ученикът трябва да умее да:</p> <ul style="list-style-type: none"> • поздрави • представя себе си и близките си • иска и дава информация • иска и дава инструкции • изразява задължение • говори за своята програма и ежедневието • описва дейности в настоящето • съобщава конкретна ангажираност 	<ul style="list-style-type: none"> • ползват подходящи за тяхната възраст справочници и продукти на новите технологии. • редактират ученически текстове с оглед на правописните правила. • Писмено формулират отговор на въпрос, свързан с житейски проблем. 	<p>Математика</p> <ul style="list-style-type: none"> • цели числа • равнинни фигури <p>Човекът и природата</p> <ul style="list-style-type: none"> • време и пространство <p>Музика</p> <ul style="list-style-type: none"> • видове музика <p>Изкуство</p> <ul style="list-style-type: none"> • цветове • пейзажи и портрети

V. СПЕЦИФИЧНИ ФОРМИ И МЕТОДИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА ПОСТИЖЕНИЯТА

Оценяването е ориентирано към положителните усилия на учениците да общуват чрез устна или писмена реч и към оценяване на постигнатите резултати в процеса на усвояването на знанията и уменията. Оценяването трябва да създаде у учениците положителна нагласа към езика и висока вътрешна мотивация за усвояването му. Учениците трябва да възприемат оценяването като неизменна част от общия диалог между учител и ученик в процеса на ученето. Формите и методите на оценяване трябва да създават положителни преживявания у учениците. Те трябва да дадат възможност на ученика да покаже своите силни страни в усвоените знания и умения.

В пети клас учениците са вече критични и чувствителни както към своите резултати, така и към резултатите на своите съученици. Поради това трябва да се създадат условия за самооценка, взаимна оценка и обективна оценка в учебния процес. Учениците трябва да имат възможност сами да проверяват резултатите си и да търсят и намират обяснение на своите грешки при изпълнението на конкретни задачи, като прочетат или прослушат отново текст или го обсъдят със съучениците си.

Учителят наблюдава работата на учениците през целия срок на обучение и отбелязва постиженията им, за да може да даде оценка за развитието и напредъка на всеки ученик. В началния етап на обучението по ромски език е особено важно да се създадат условия за изграждане на положителна вътрешна мотивация у учениците. В този смисъл задачата на учителя е да насърчава всеки макар и малък напредък при усвояването на ромския език, като помага на учениците да възприемат своите успехи или грешки като процеси, които са изцяло в техния контрол и зависят единствено от техните усилия. На този етап текущото оценяване има преди всичко насърчителен характер – учителят поощрява всеки макар и малък успех на учениците и не наказва неуспеха или затрудненията, които учениците показват, като използва система от окуражителни знаци без наказателни точки или други наказателни форми.

При *усвояването на новия езиков материал* акцентът е върху правилността на изказа. Грешките служат като обратна връзка за учителя: чрез тях той получава информация за това какви трудности учениците срещат при усвояването на езиковия материал. Като анализира причините за трудностите и породените от това езикови грешки, учителят разработва стратегии за тяхното преодоляване и избягване.

При *комуникативните задачи* акцентът е върху свободното използване на усвоените комуникативни модели. Учителят наблюдава в каква степен учениците използват уместно и с лекота усвоения материал. Учителят обръща внимание на грубите грешки, които нарушават общуването, като отново търси начини за тяхното преодоляване.

Годишната оценка се формира въз основа на *неформалното* и *формалното* оценяване през цялата учебна година. Текущите резултати в процеса на учене са в основата на неформалното оценяване: изпълнение на поставените задачи в клас и за индивидуална работа, участие в диалози и групови задачи, изработването на проекти и др. Обективните тестове в края на всеки завършен етап от обучението – урочна единица, учебен срок, учебна година, от своя страна, съставят формалното оценяване на постиженията на учениците.

VI. МЕТОДИЧЕСКИ УКАЗАНИЯ ПО ПРИЛАГАНЕТО НА ПРОГРАМАТА

Обучението по ромски език в пети клас следва педагогическите принципи, залегнали в утвърдените в съвременната методика комуникативни и когнитивни подходи. То е ориентирано към възможностите и интересите на учениците и включва разнообразни, съдържателни, интерактивни учебни дейности в реалистични комуникативни ситуации. Провежда се в занимателна, творческа учебна среда. Осигурява се интегрирано развитие на всички умения в контекст на богата,

разностранна културна информация и се стимулира прилагането на умения и знания, придобити в обучението по български език, както и осъществяването на връзки със знания и умения от други предметни области.

При обучението по ромски език в прогимназиалния курс се вземат предвид вече изградените умения и навици за изучаване на ромски език придобити от началния курс, както и по-високите психологически и социални характеристики на учениците.

Обучението по ромски език е *организирано* така, че да се осигури необходимата приемственост с изучаването на български език, за да могат учениците спокойно и уверено да прилагат вече усвоените знания и умения за учене и общуване на ромски език. Лекционните форми на преподаване са сведени до минимум и се стимулира активно участие в разнообразни смислени дейности, способстващи за осъзнаване на реалната комуникативна значимост и практическа полза от изучаваните речевни модели и структури. Учебните дейности и задачи в клас са преобладаващо интерактивни и се доближават максимално до реалните житейски ситуации.

За развиването на *комуникативната компетентност* на учениците се създават подходящи условия за вникване в системата на езика за осъзнаване на комуникативната стойност на изучаваните граматични категории и изграждане на устойчиви правила на употреба. Важно е да се отбележи, че при обучението по ромски език се допуска изграждане на **частична компетентност**, т.е. *развиване с предимство на уменията, от които учащите имат най-голяма необходимост, напр. четене и говорене*. За развиването на комуникативните умения се представят подходящи изразни средства за изразяване на основни комуникативни функции, различни социални роли в подходящи комуникативни ситуации и основни компенсаторни стратегии. *Когнитивните акценти* в обучението налагат да се използват учебни задачи, които имат висока познавателна стойност, способстват за откриване на езикови правила и интегриране на изученото с наличните знания и умения за общуване по ромски език.

Селекцията и организацията на учебния материал и дейности са съобразени с основните цели на обучението. Тематичните области се разработват циклично и спираловидно с постепенно надграждане и разширяване на изучавания материал. Текстовете за четене и слушане са жанроворазнообразни (проза, поезия, публицистика и т.н.), занимателни, представят езика на живата реч, имат висока познавателна стойност, съответстваща на интересите и интелектуалните възможности на учениците, и включват богата културна информация. Добре е да се работи предимно с адаптирани оригинални текстове. Новите лексикални и граматични единици се въвеждат в смислен контекст чрез дейности, които насочват учениците към самостоятелно откриване на значението и формата им. Културната информация е в съответствие с интересите на учениците на тази възраст и способства за разширяване на техния кръгозор и осъзнаване на хуманистичните идеали на нашето съвремие. За развиване на комуникативни умения от особено голямо значение е да се представят разнообразни образци на речеве и поведенчески модели, илюстриращи различни социални роли в реалистичен контекст. Учебните дейности и задачи са забавни и разнообразни по формат, представят се в реалистичен, подходящ за тази възраст комуникативен контекст и дават възможност за откривателство, логическо разсъждение, изразяване на собствено мнение, осъществяване на връзки с други предметни области и изява на собствените творчески заложби.

При *степенуването на учебния материал* и подбора на учебните задачи е необходимо да се вземат предвид приликите и разликите между официалния и майчиния език, за да се даде възможност на учениците да се възползват от положителния пренос на знания и умения в областите на сходство и да се неутрализира отрицателният пренос при различия между двете езикови системи.

При преподаване се спазва принципът за интегрирано развитие на всички умения. Във фазата на *представяне* учениците слушат ромска реч и се ориентират в съответния контекст с помощта на подходящ нагледен материал. Фазата на *заучаване* обхваща широк кръг дейности – от имитация и повторение до трениране по роли на функционално комуни-

кативни модели и задачи за разсъждение. През крайната фаза –*прилагането*, се предлагат дейности, които дават възможност новият материал да се интегрира със знанията усвоени преди това и да се използва за задоволяване на собствени комуникативни цели.

Учебните дейности и задачи са организирани така, че да позволяват балансирано разпределение на времето в клас за самостоятелна работа и работа по групи. Учениците се стимулират да прилагат разнообразни стратегии за учене, за да привикнат сами да контролират своите постижения. Наред с това е важно да се работи също по двойки и групи, за да се усвоят уменията за реално общуване, да се тренират различни модели на комуникативно поведение и да се усвоят основни компенсаторни стратегии за преодоляване на комуникативни проблеми. На този етап използването на официалния език е допустимо, за да се избегнат стресови ситуации.